

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 24 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2024 • 166-183

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1415075

SEDD-İ ZERÂİ' PRENSİBİNİN KELÂMÎ BOYUTU

The Kalamic Dimension of the Principle of Sedd-i Zerâî

ÖMER FİDANBOY

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kalam
Anabilim Dalı, Hatay, Türkiye

Assistant Professor, Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Divinity,
Department of Kalam, Hatay, Türkiye

omerfarukfidanboy@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-0708-7853>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 05.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 24.06.2024

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2024

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ömer Fidanboy)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

SEDD-İ ZERÂİ' PRENSİBİNİN KELÂMÎ BOYUTU

The Kalamic Dimension of the Principle of Sedd-i Zerâ'î

Öz

Sedd-i Zerâî kavramı, İslâm hukukunda bir davranışın harama veya günaha yol açması durumunda, bu davranışın da haram veya günah olduğunu ifade ettiğinden genelde fıkha has bir kavram olarak görülmektedir. Ancak İslâm düşüncesinin derinliklerinde yer alan bu tür kavramlar, sadece fıkıh ile sınırlı kalmayıp İslâm inanç esaslarıyla da ilintilidir. Çalışmamızda bu kavramın yalnızca hukuki yargılamaların çözümünde değil, aynı zamanda inançla ilgili konuların anlaşılmasında da önemli yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda öncelikle sedd-i zerâî'nin kavramsal analizi yapıp bunun naslardaki delilleri ve örnekleri ortaya konmuştur. Bu bağlamda itikâdî ve 'amelî yönden günahlara ve şirke götüren yolların kapatılması anlamında değerlendirilen bu kavramın inancın farklı konularındaki önemine atıfta bulunulmuştur. Böylece kavramın doğru bir şekilde anlaşılması, bir bütünlük içerisinde ele alınması ve ileride bu konuda yapılacak çalışmalara ışık tutması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, İslâm İnanç Esasları, Fıkıh, Sedd-i Zerâî', Şirk.

Abstract

The concept of "Sedd-i Zerâî'" is generally regarded as a specific term in Islamic jurisprudence, signifying that an action leading toward something forbidden or sinful is itself considered as forbidden or sinful. However, such concepts deeply embedded within Islamic thought are not limited solely to jurisprudence but are also associated with fundamental Islamic beliefs. In our study, it is emphasized that this concept holds significance not only in resolving legal judgments but also in comprehending matters related to belief. In this context, the conceptual analysis of "Sedd-i Zerâî'" is initially discussed, elucidating its evidence and examples in religious texts. Reference is made to the importance of this concept in various aspects of belief, considered in terms of preventing pathways that lead to sins and polytheism from both doctrinal and practical perspectives. Therefore, the aim is to facilitate a proper understanding of the concept, approach it comprehensively, and shed light on future studies in this regard.

Keywords: Kalam, Islamic Belief Principles, Jurisprudence, Sadd-ı Zarâ'î, Shirk.

GİRİŞ

İslâm düşüncesinin zengin ve derin yollarında, kavramlar sıklıkla çok boyutlu anlamlarla bezenir ve sadece belirli bir alana sıkıştırılmazlar. İslâm hukukunun temel taşlarından biri olan *sedd-i zerâi'* kavramı da bu yönde bir örnek sunar. Sadece fikhî hükümlerle sınırlı olmayan bu kavram, aynı zamanda İslâm inanç esaslarının anlaşılmasında da belirleyici bir rol oynamaktadır. İslâm hukukunun incelikli yapısında, eylemlerin sonuçlarına odaklanan *sedd-i zerâi'* kavramı, yalnızca yargısal konuların değil, aynı zamanda inançla ilgili meselelerin anlaşılmasında da bir rehberlik sunmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında kavramın sadece hukuki bir kavram olmanın ötesinde İslâm inançlarının temel taşlarına nasıl bir katkı sunduğu daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu yazının amacı, *sedd-i zerâi'* kavramının yalnızca fikhî bir ilke olmadığını, aynı zamanda İslâm'ın temel inanç esaslarına nasıl entegre edildiğini keşfetmektir. İnançla ilgili meselelerde de *sedd-i zerâi'*nin etkisinin gözardı edilmemesi gerektiği düşüncesi, bu çalışmanın anahtar odak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu kavramın İslâm düşüncesindeki geniş perspektifini anlamak hem hukukî hem de inançla ilgili meselelerde daha bütüncül bir yaklaşım geliştirmemize yardımcı olacaktır.

1. SEDD-İ ZERÂİ': KAVRAMI, DELİLLERİ VE ÖRNEKLERİ

1.1. SEDD-İ ZERÂİ' KAVRAMI

Kavramın terim anlamını ele almadan önce bileşenleri olan *sedd* ve *zerâi'* kelimelerinin sözlük anlamlarına değinecek olursak *sedd* kavramı sözlükte; "bir şeyin önünü kapamak, engel koymak"; *zerâi'* ise *zerâ'a* kelimesinin çoğulu olup sözlükte "vesile, sebep, siper" gibi anlamlara gelmektedir.¹ İslâm hukuk düşüncesinin önemli ilke veya kavramlarından biri olan *sedd-i zerâi'*, hemen hemen bütün mezhep imamlarının uygulamalarında kendine yer bulmuştur. Ancak mezheplerin hukuk metodolojilerinde aynı durumun gözlemlenmesinin pek mümkün olduğu söylenemez. Nitekim bu fark bir ölçüde *sedd-i zerâi'* kavramının terminolojik anlamına da yansımıştır.²

Sedd-i zerâi' ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Burada özetle bazı tanımlar aktarıldıktan sonra delilin özel ve genel anlamları ele alınacaktır: Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre *zerâ'a*, aslında yasak olmayan, fakat eyleme dönüştürülmesi durumunda dinen yasak olan bir başka fiile sebep olan şeydir.³ Mâlikî usûl âlimlerinden Karâfî (ö. 684/1285), *zerâ'a* kelimesini "iyi olsun kötü olsun her türlü vesile" olarak tanımlarken bir bütün olarak *sedd-i zerâi'* kavramını "fesâda götüren vesileleri, bertaraf etmek suretiyle engellemek" anlamıyla ele almaktadır.⁴ İbn Temiyye'ye (ö. 728/1328) göre *zerâ'a*, bir şeye vesile ve aracı olmak anlamında olup fukahânın ıstılahında haram bir fiile sebep olan şeydir.⁵ Öğrencisi İbn Kayyim (ö. 751/1350) da *zerâ'ayı*, "meşrû olsun ya da olmasın bir şeye ulaştırıcı vesile ve yol" şeklinde tarif etmektedir.⁶ Yine Şevkânî (ö. 1250/1834) *zerâi'yi*; "görünüşte mubah olmakla birlikte, dinen yasaklanan bir eyleme aracı kılınan şeyler" olarak tanımlar.⁷

1.2. SEDD-İ ZERÂİ' DELİLLERİ

Sedd-i zerâi' kavramına Kur'ân ve Sünnet'te açık bir gönderme bulunmamaktadır. Ancak buna rağmen bu kaynaklardan çıkartılabilecek delil ve örneklerden bir değerlendirme yapılması mümkündür. Bu değerlendirme, bir eylemin tek başına bir hükme bağlanmasının yeterli

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. 'Ali El-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrût: Dâru's-Sadr, 1994), 97, 207; Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Na'îm Araksûsî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 287.

² Osman Şahin, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerâi ve Uygulaması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:7 (Nisan 2006), ss. 242-243.

³ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, 2013), 2/57.

⁴ Karâfî, Şihâbüddîn, *el-Furûk*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2011), 2/61.

⁵ İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed, *Mecmû'u fetâve'l-kübrâ*, (Beyrût: Dâru'l-'Arabiyye, ts.), 3/139, 201.

⁶ İbn Kayyim, el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed, *İ'lâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-'âlemîn*, (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2011), 3/105.

⁷ Şevkânî, Muhammed b. 'Ali b. Muhammed, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hakk min 'ilmi'l-usûl*, (Beyrût: 1994), 5.

olmadığını ve olası sonuçlarının da dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte naslarda sedd-i zerâi' prensibine delil olarak gösterilen argümanlar özetle şu şekildedir:

1. "Onların, Allah'ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah'a söverler."⁸ Yüce Allah burada müşriklerin ilahlarına sövmeyi yasaklamıştır. Zira bunu yapmanın zararı, getireceği düşünülen faydadan daha büyüktür. Çünkü böylesine bir durumda onlar da Yüce Allah'a söveceklerdir ki söz konusu yasak bu olasılığa engel olmak için konulmuştur. Dolayısıyla âyet, harama götürdüğü takdirde mubâh olan bir şeyin yasaklanmasının câiz olduğuna delâlet etmektedir. Âyet ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Cemâlüddîn el-Kâsimî (ö. 1914) müşriklerin Allah'a ve Resûlüne sövmelerinden endişe edildiği takdirde onların ilahlarına sövmenin câiz olmadığını ve bunun sedd-i zerâi' ilkesinin temeli olduğunu aktarır.⁹

2. "Ey iman edenler! "Râ'inâ (bizi gözet)" demeyin, "unzurnâ (bize bak)" deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır."¹⁰ Yüce Allah burada normalde kullanımı câiz olan râ'inâ (bizi gözet) kelimesinin kullanımını yasaklamaktadır. Zira Yahûdîler, bu ifadeyi Arapçada "çobanımız" anlamını verecek şekilde râ'inâ olarak okuyorlardı. Ayrıca İbrânîce'de hakaret ifade eden anlamları kastediyorlardı. Bu nedenle âyet, müminlerden râ'inâ yerine "Bize de bak, bizi de gözet" manasında unzurnâ demelerini emretmiştir.

3. Abdullâh b. 'Amr b. 'Âs'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (a.s.): "Bir kimsenin kendi ana babasına sövmesi büyük günahlardandır" buyurmuştu. Ashâb: Yâ Rasûlallah! İnsan kendi ana babasına hiç söver mi? deyince: "Evet, tutar birinin babasına söver, o da onun babasına söver" buyurdu.¹¹ Burada Hz. Peygamber (a.s.), başkasının ana-babasına söven bir kimsenin kendi ana-babasına sövmüş gibi olduğunu beyan ederek bunu yasaklamıştır. Hadisi şerh eden Nevevî (ö. 676/1277), eylemlerin sonuçlarının göz önünde bulundurulması ve buna binâen hüküm verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda sedd-i zerâi' prensibi gereğince içki üreticilerine üzüm suyu ve eşkiyalara silah satmanın câiz olmadığını belirtmiştir.¹²

4. Münafıkların reisi 'Abdullâh b. Übey b. Selûl'un Benî Mustalik Gazvesi'nde söylediği "Muhammed'in yanında bulunanlara yardım etmeyin ki dağılıp gitsinler; yemin ederim eğer Medine'ye dönersek güçlü olanlar zayıf olanları oradan çıkaracak" sözleri Hz. Peygamber'e (a.s.) ulaşınca Hz. Ömer (r.a.) ayağı kalkıp "Ya Rasûlallah! İzin ver şu münafığın kafasını koparayım!" demiştir. Buna karşı Efendimiz (a.s.) "Hayır, Bırak onu; insanlar, Muhammed ashabını öldürüyor demesinler!"¹³ buyurmuştur. Görüldüğü üzere münafıkların öldürülmesinde fayda/maslahat gözlemlenmesine rağmen, insanların Hz. Peygamber (a.s.) hakkında sû-i zanda bulunup ondan ve dolayısıyla İslâm'dan nefret etmelerine engel olmak üzere onlara yönelik böyle bir tutum yasaklanmıştır.¹⁴

1.3. İSLÂM İNANÇ SİSTEMİNİ GÜÇLENDİRME VE ZARARDAN KAÇINMA BAĞLAMINDA SEDD-İ ZERÂİ' ÖRNEKLERİ

Bu çalışmamızda sedd-i zerâi'nin inançsal boyutunu ele aldığımızdan şirk-i ekber başta olmak üzere şirke götüren yolların kapatılması adına meseleyi ilgili perspektiften örnekleriyle birlikte ele alacağız:

a. Şirke Götüren Yolların Kapatılması

İslâm âlimleri, şirk ve şirke sevk eden yollar hakkında farklı tezler öne sürmüşlerdir. Bu bağlamda şirk kavramı, Allah'a ortak koşma (büyük şirk) ve amelde Allah dışında başka etkenleri dâhil etme (küçük şirk) şeklinde iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.)

⁸ En'âm, 6/108.

⁹ Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed, *Mehâsinü't-te'vîl*, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, (Beyrût: 1398/1978), 6/2463.

¹⁰ Bakara, 2/104.

¹¹ Buhârî, Sahîh, Edeb, IV Bâb, 10/403; Ebû Dâvûd, Sünen, Edeb, 129, 5/352.

¹² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*, (Mısır: ts.), 2/88.

¹³ Buhârî, Sahîh, et-Tefsir, 8/648; Müslim, el-Birr, 16. Bâb, 4/1998.

¹⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâve'l-kübrâ*, 3/140.

"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey küçük şirktir" buyurarak ümmetinden en fazla korktuğu günahın küçük şirk olduğunun altını çizmiştir. Küçük şirkin ne olduğunu tam olarak öğrenmek isteyen sahâbe: "Ya Rasûlallâh! Küçük şirk nedir?" diye sorunca Allah Resûlü (a.s.): "Riyâdır. Başkalarına gösteriş için ibadet yapmaktır. Allah Teâlâ, kıyamet günü herkesin amelinin karşılığını verirken, insanlara gösteriş için ibadet yapanlara şöyle der: "Ey Riyakârlar! Dünyada kendileri için gösteriş yaptığınız kimselere gidin. Bakın bakalım onların yanında size verecekleri bir şey bulabiliyor musunuz?" buyurdular.¹⁵ Ancak buradaki riyâ, dinden çıkararak büyük münâfıklık değil, küçük bir gösteriştir. Zira "Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa karmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın."¹⁶ âyetinde olduğu gibi riyâ kelimesi ile bazen büyük münâfıklık da kastedilebilir. İkisini birbirinden ayıran temel kıstâs ise niyettir.¹⁷

Şüphesiz ki şirk, Allah'ın bağışlamayacağı tek günahdır: "Muhakkak ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."¹⁸ "Kim Allah'a ortak koşarsa, artık, Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur."¹⁹ "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun."²⁰

Öte yandan yeni ilm-i kelâm döneminin önemli isimlerinden İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946), kelâmcıların şirk olarak niteledikleri inanç türlerini inceleyerek, onları beş farklı kategoride sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma, farklı dönemlerde ve farklı kültürlerde görülen şirk pratiklerine dikkat çekmektedir:

1. Birinci kategoride, vasıtasız şirk (*şirk-i istiklâl*) olarak adlandırılan inanç biçimi yer almaktadır. Bu, Mecûsîler ve düalist²¹ inanç gruplarının iki ilâhın varlığını kabul ettiği şekilde görülmektedir.

2. İkinci kategori, kısmî şirk (*şirk-i teb'îz*) olarak adlandırılmıştır ve Allah'ın birliğini kabul etmesine rağmen, Hristiyanlıktaki teslîs inancında olduğu gibi birden fazla ilâha inanma durumu örnek olarak gösterilmiştir.

3. Üçüncü sınıflandırmada, şirk-i takrîb (*şirk-i takrîb*) olarak adlandırılan inanç biçimi yer almaktadır. Bu, insanların Allah'a yakınlaşmak ve şefaathlerine nâil olmak için heykellere ve putlara tapınmalarını içermektedir.

4. Dördüncü kategoride, taklîdî şirk (*şirk-i taklîd*) olarak adlandırılan inanç biçimi bulunmaktadır. Bu, câhiliye döneminde olduğu gibi ataları taklit ederek putlara ve heykellere ilâhlık atfetme eğilimi olarak açıklanmıştır.

5. Son olarak, beşinci kategoride, sebepler şirki (*şirk-i esbâb*) olarak adlandırılan inanç biçimi yer almaktadır. Bu, insanların tabiat kanunlarını Allah'ın yaratmasına değil, nesnelere doğalarının gereği olduğuna inanmalarını ifade etmektedir. İzmirli'nin bu sınıflandırması, İslâm düşünce tarihindeki şirk pratiklerini anlamak ve anlatmak açısından önemli bir katkı sunmaktadır.²²

Yüce Allah şirk gibi affedilmesi imkânsız olan bir günaha götüren yolları kapatmak için Kur'ân'da birtakım tedbirler/önlemler ortaya koymuştur. Bunlar sedd-i zerâî' bağlamında değerlendirilen ilâhî tedbirlerdir. Nitekim Hz. İsmâ (a.s.) hakkında onun yaratılmış ve insanlara

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/428

¹⁶ Bakara, 2/264.

¹⁷ Hakemî, Hâfız b. Ahmed, *Me'âricü'l-kabûl bi şerhi süllemlî'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl fi't-tevhîd*, (Riyâd: ts.), 1/450.

¹⁸ Nisâ, 4/48.

¹⁹ Mâide, 5/72.

²⁰ Zümer, 39/65.

²¹ Düalist anlayışta iyi olan tanrının mutlak iyiliğinden hareketle evrende meydana gelen kötülüklerin iyi olan tanrıya atfedilemeyeceği, kötülüklerin sadece kötü bir güçten kaynaklanabileceği inancı benimsenmiştir. Bk. İbrahim Sığen, *Tevbenin Mahiyeti ve Had Cezalarını Düşürmedeki Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 22.

²² İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, (İstanbul: 1339-40), 2/102-103.

gönderilmiş bir elçi olduğunu, tanrı yahut tanrının oğlu olmadığını vurgulamaktadır. Hristiyanlar ise onun tanrı yahut tanrının bir parçası olduğunda ısrar etmektedir. Kur'ân'daki bu sakındırmalar ümmetin bu tür tehlikeli eylem, söylem ve inançlardan uzak durmaları ve kendilerini şirke yönelten yolların kapatılması içindir. Bu durumda Allah Teâlâ en başta Hz. İsmâ'nın yaratılışına dikkat çekmektedir: “Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsmâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.”²³ İbn Teymiyye burada şu hususun altını çizmektedir: Yüce Allah, Âdem'i erkek-dişi olmaksızın topraktan yarattı. Havva'yı dişi olmaksızın bir erkekten yarattı. İsmâ'yı ise erkek olmaksızın bir dişiden yarattı. Bu, O'nun sonsuz ve mutlak kudretinin bir göstergesidir. Nitekim Havva'nın yaratılışı, İsmâ'nın yaratılışından, Âdem'in yaratılışı ise Havva'nın yaratılışından daha ilginçtir. Bu, İsmâ'nın da diğerleri gibi yaratılmış bir beşer olduğunu göstermektedir.²⁴ Yine İbn Kesîr'e (ö. 774/1373) göre babasız dünyaya gelmek ilâh olmak için yeterli olsaydı, Âdem ile Havva buna daha layık olacaktı. Oysaki bu tamamen bâtil bir iddiadır.²⁵ Ayrıca “Meryem oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler geldi geçti. Onun annesi de dosdoğru bir kadındır. (Nasıl ilâh olabilirler?) İki de yemek yerlerdi. Bak, onlara âyetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Sonra bak ki, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.”²⁶ buyruğunda Hz. İsmâ ile annesi Hz. Meryem'in yeme ve içmeye muhtaç varlıklar olduğu açıkça bildirilmektedir. Şayet tanrı yahut tanrının bir parçası olsalardı, böyle bir ihtiyaç içerisinde olmazlardı. Nitekim bu inançtakilerin küfre düştükleri ortadadır: “Andolsun, “Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler kesinlikle kâfir oldu. Oysa Mesih şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Yalnız, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin. Kim Allah'a ortak koşarsa, artık, Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır. Onun barınağı da ateştir. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.”²⁷

Yüce Allah Hz. Muhammed (a.s.) ile ilgili de benzer ifadeler kullanıp onun ulûhiyete şerîk olmadığını altını çizmekte ve bunun aksini îmâ edecek düşüncelere sert bir set çekmektedir: “De ki: “Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı. Ben inanan bir kavim için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeciyim.”²⁸ “Kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir.”²⁹ Buradan da anlaşıldığı üzere Yüce Allah Hz. Peygamber'e (a.s.) “kulluk/'ubûdiyyet” makamını vermiştir. Ona kul olmak/olabilmek, en değerli makamdır. O, kâinattaki yegâne mutlak kudret sahibidir, hiçbir ortağı yoktur. Hz. Ömer'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Rasûlullâh (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Hristiyanların Meryem oğlu İsmâ'yı yüceltikleri (ve aşırı derecede övdükleri) gibi siz de beni yüceltmeyiniz (ve övmek de aşırı gitmeyiniz). Ben ancak Allah'ın kuluyum. (Benim için) Allah'ın kulu ve elçisi deyiniz.”³⁰ Burada Hz. Peygamber (a.s.) ashâbını, övgüde sınırı aşip aşırı yüceltmekten sakındırmıştır. Böylece bunun bir öte basamağı olan şirke götüren yolları kapamıştır. Nitekim Hristiyanlar bu şekilde yanlış eylem ve söylemlerde bulunarak şirk bataklığına saplanmışlardır.

Müşriklerin Allah'ın dışında varlıklara tapmaları, onlara dua etmeleri, fayda ummaları ve yardım istemeleri karşısında Yüce Allah tüm bu eylemleri yasaklayıp bunlara götüreceği yolları da kapamıştır: “Onu bırakıp da ilâh diye ileri sürdüğünüzü çağırın. Onlar, başınızdaki sıkıntıyı ne kaldırabilirler ne de değiştirebilirler.”³¹ “Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var?”³² “Mülk yalnızca O'nundur. Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, bir çekirdek zarına bile

²³ Âl-i 'İmrân, 3/59.

²⁴ İbn Teymiyye, *el-Cevâbu's-Sahîh li men beddele dine'l-Mesih*, (yy. ts.), 2/293-295.

²⁵ İbn Kesîr, *Ebü'l-Fidâ, Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. 'Abdülazîz Gânîm, (Kâhire: Tab'atu's-Şa'b, ts.), 40/1.

²⁶ Mâide, 5/75.

²⁷ Mâide, 5/72.

²⁸ A'râf, 7/118.

²⁹ İsrâ, 17/1.

³⁰ Buhârî, *Enbiyâ*, 48, 2/478; Ahmed, *Müsned*, 23, 1/24.

³¹ İsrâ, 17/56-57.

³² Ahkâf, 46/4.

hükmedemezler."³³ Zira kendisine dua edilenin mutlak mülk sahibi olması, istenilene duyabilmesi ve buna icâbet edecek kudrete sahip olması gerekir. Dolayısıyla bu şartları kendinde bulundurmayan bir varlığa dua etmek bâtildir. Çünkü onlar; ibadete lâîk olmayan, kendilerine ve başkalarına hiçbir fayda veya zarar veremeyen, işitmeyen, görmeyen ve kendi işlerine hâkim olamayan varlıklardır. Bu tür varlıklara kulluk etmek ise akıl sahibi kimselerin kârı değildir. Nitekim hakîkî bir ilâh; celâl ve kemâl sıfatlarıyla vasıflanmalı, zayıflık, eksiklik, sonradanlık ve muhtaçlık sıfatlarından münezze olmalıdır. Öyle ki Hz. İbrâhim (a.s.) bu yanlışa düşenleri şu sözleriyle kınamaktadır: *"Yazıklar olsun, size de; Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınıza da! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"*³⁴

Yukarıda da ifade edildiği üzere şirkin ve putperestliğin en büyük nedenlerinden biri aşırıya kaçmak, itidal çizgisinin dışına çıkmaktır. Nitekim İbn Abbâs'dan (r.a.) rivâyet edildiğine göre *"Şöyle dediler: 'Sakın ilâhlarınızı bırakmayın. Hele hele Vedd'i, Süvâ'ı, Yeğûs'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i hiç bırakmayın.'*"³⁵ âyetinde adı geçen kimseler, Nûh kavminde yaşayan toplum tarafından sevilip sayılan sâlih kişilerdi. Vefatlarının ardından şeytân, insanlara vesvese verip bunların heykellerini dikmelerini sağladı ve onlar da bunu yaptılar. İlk olarak halk arasında bunlara tapan yoktu; fakat daha sonraları zamanla bunların haklarındaki bilgiler ve heykellerinin dikiliş gayeleri unutulunca sonradan gelen nesil bunlara tapmaya başladılar.³⁶ Görüldüğü üzere ilk bakışta masum bir eylemiş gibi algılanan hatıra heykelleri, üzerlerine yüklenen farklı anlamlardan ötürü işi pagan inancına kadar götürmüştür. Böylece halk itidâl çizgisini aşırıp apaçık bir şirke düşmüştür.

İşte İslâm, bu gerekçelerden ötürü işin geleceğini ve varacağı noktayı göz önünde bulundurarak şirke götürülen tüm yolları kapatma gayreti içerisinde olmuş ve tevhid'i inancın merkezine koymuştur. Kâinattaki düzen, tüm varlığın tek bir noktadan kontrol edildiğini göstermektedir. Yüce Allah ilmi ve kudretiyle her şeyi kuşatmıştır. Onun iradesi dışında bir şeyin meydana gelmesi söz konusu değildir. Bu inanç, inananların olmazsa olmazdır. Müslümanlar tevhid prensibine aykırı olan her türlü eylem ve söylemlerden ve buna götürülen yollardan uzak durmalıdırlar. Bu bağlamda yaratıcının fiilleri, yaratılanlarınkine benzetilmemeli, teşbih ve tescîmi andıracak şeylerden sakınılmalıdır. Zira O'nun fiilleri göstermektedir ki O, her şeyin; rabbi, yaratıcısı, rızık vereni, hayat bahşedeni ve öldürenidir. Nitekim bozulmamış bir fitrat ve şuurlu bir akıl bunu çok net bir şekilde algılayabilir: *"Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir. O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı."*³⁷ Yüce Allah 'arş'a istivâ' edip ilmiyle her şeyi kuşatmıştır, bu nedenle kullarının yapıp ettiklerinden habersiz değildir. O'nun istivâ'sı celâl ve kemâlîne yakışır bir istivâ' olup kâinata olan hâkimiyetini temsil eder. Zira bazı kimseler O'nun 'arş'a istivâ' etmesini yanlış anlayıp evren ile ilişkisinin kalmadığını, evrende olup bitenlerden habersiz olduğunu fahmedebilir. Ancak Cenâb-ı Hakk, sahibini dinden çıkaracak böyle bir anlayışın önünü kapatıp ilmiyle her şeyi kuşattığını açıkça bildirmiştir: *"O, yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni, oraya yükseleni hakkıyla bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür."*³⁸ Ancak Yüce Allah'ın beraberliği zâtî bir birliktelik değil, ilmiyle onu kuşatmasıdır. Allah Teâlâ'nın birlikteliği özel ve genel olmak üzere iki sınıfta değerlendirilir. Özel birliktelik, Yüce Allah'ın yardımıyla, desteğiyle ve korumasıyla mümin kullarıyla birlikte olmasıdır. Nitekim *"Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitirim ve görürüm"*³⁹ ve *"Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir"*⁴⁰ âyetlerinde buna vurgu yapılmaktadır. Genel birliktelik ise Yüce Allah'ın ilmiyle her şeyi kuşattığını, her şeyi bildiğini ve gözetlediğini ifade etmektedir. Bu ise mümin kullarına has olmayıp tüm insanlara yöneliktir. Nitekim *"Üç kişi gizlice konuşmaz ki, dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az yahut daha çok da olsalar, nerede*

³³ Fâtur, 35/13.

³⁴ Enbiyâ, 21/67.

³⁵ Nûh, 71/23.

³⁶ Buhârî, Tefsîr, 29/62.

³⁷ Müminûn, 23/91.

³⁸ Hadîd, 57/4.

³⁹ Tâhâ, 20/46.

⁴⁰ Tevbe, 9/40.

olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir"⁴¹ âyetinde kastedilen bu birlikteliktir.⁴² Dolayısıyla tüm bunlardan hareketle diyebiliriz ki İslâm, köşesine çekilip evrenden habersiz bir tanrı inancına da kullarıyla zâtî birliktelik eden yaratılmışlara benzeyen bir tanrı inancına da karşıdır. Bu nedenle söz konusu inanca götüren yollardan sakındırıp uzak durulmasını istemiştir.

Öte yandan Yüce Allah tevhîd ilkesini korumak adına bazı yasaklar koymuştur. Bunlardan biri de ruh sahibi canlıların tasvîrinin yasaklanmasıdır. Hz. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Ben Rasûlullâh'ı (a.s.) şöyle buyururken dinledim: "*Allah Teâlâ: 'Benim yarattığım gibi yaratmaya kalkışandan daha zalim kim vardır? Haydi, bir zerre yahut bir habbe veya bir arpa tanesini yoktan yaratsınlar (bakalım)!*", buyurdu."⁴³ Nevevî bu hususta şunları kaydetmektedir: "Bu hadis, canlıların resmini çizmenin haram olduğunu, ancak ağaç ve benzeri ruhu olmayan şeylerin resmini yapmanın ve bu yoldan kazanç temin etmenin haram olmadığına delildir."⁴⁴ Görüldüğü üzere buradaki yasaktan kasıt, yaratılmışların fiillerinin Allah'ın fiillerine benzetilmesinin yollarını kapatmaktır. Canlıların resmini yapmak da bu bağlamda değerlendirildiğinden fiillerin benzetilmesi söz konusu olmaması adına böyle bir yasak konmuştur. Aynı şekilde şirki çağrıştıran "*Mutirna bi Nev'i Kezâ (Filan Şeyin Batıp Doğması Sayesinde Yağmura Kavuştuk!)*" sözünün yasaklanması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Hudeybiye'de geceleyin yağın yağmurdan sonra Hz. Peygamber (a.s.) bize sabah namazı kıldırıldı. Namazı bitirince yüzünü cemaate dönüp "Rabbimiz ne buyurdu biliyor musunuz?" diye sordu. Sahâbîler: "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Bunun üzerine Rasûlullâh (a.s.): Rabbimiz buyurdu ki: Kullarımdan bir kısmı bana iman ederek, bir kısmı da kâfir olarak sabahladı. Allah'ın fazlı ve rahmeti sayesinde yağmura kavuştuk diyenler bana iman etmiş, yıldızları inkâr etmiştir. Filan ve filan yıldızın batıp doğması sayesinde yağmura kavuştuk diyenler ise beni inkâr etmiş, yıldızlara iman etmiştir" buyurdu.⁴⁵ Şâfi'î (ö. 204/820)⁴⁶ bu hadisin açıklamasında der ki: Şayet biri bu ifadesiyle müşriklerin yaptığı gibi yağmur yağdırma eylemini Allah'tan başkasına izâfe etmeyi kastederse bu açık bir şirkdir. Zira yıldızların batıp doğması belirli bir zamanda olur. Zaman ise Allah'ın yarattığı bir vakit olup mahlûktur. Ancak bununla "yağmur, filan zaman diliminde yağdı" şeklinde bir zaman dilimini kastedilirse o vakit bunda küfrü gerektirecek herhangi bir durum yoktur.⁴⁷ Süleymân b. Abdullâh (öl. 1233) ise Şâfi'î'nin açıklamalarının bu ifadeyi kullanmanın câiz olduğuna değil, yalnızca küfrü gerektirmeyeceğine delâlet ettiğinin altını çizer. Dolayısıyla bu ifadeyi kullanmak her hâlükârda câiz olmadığı gibi gizli şirk içermektedir.⁴⁸ Fakat Nevevî burada Süleyman'ın yaklaşımını doğru bulmayıp niyetin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda yağmurun yağmasında Allah'ın dışındaki varlıklara herhangi bir fonksiyon yüklemek niyetiyle kullanıldığı takdirde bu ifade açık bir küfürdür. Şâfi'î dâhil cumhûrun görüşü bu yöndedir. Ancak Allah'ın dışındaki varlıklara herhangi bir fonksiyon yüklemeksizin sadece vakit tayini niyetiyle filan vakitte yağdığını belirtmek üzere kullanıldığında bu ifadenin küfür olmadığı kesindir. Böyle bir niyet söz konusu olsa dahi herhangi bir günahı olmamakla birlikte bu ifadeyi kullanmak tenzihen mekrûhtur. Zira sahibi hakkında kötü zanda bulunulmasına yol açabilir.⁴⁹ Dolayısıyla niyete bakılmaksızın sedd-i zerâi' bağlamında böylesine ifadeler kullanmaktan sakınılmalıdır.

b. Yalnızca Allah'tan Yardım Dilenilmesi

⁴¹ Mücâdele, 58/7.

⁴² İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed, *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîn hadîsen min cevâmi'i'l-kilem*, thk. Muhammed Abdurrezzâk, (Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1411), 277.

⁴³ Buhârî, Libâs 90; Müslim, Libâs 101.

⁴⁴ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 14/90-91.

⁴⁵ Buhârî, el-Ezân 156, 2/333; el-İstiskâ 28, 2/522; Müslim, el-İmân, 32, 1/83.

⁴⁶ İmam Şâfi'î, Şâfi'î mezhebinin müessisi kabul edilir. Söz konusu mezhep, diğer mezheplerde olduğu gibi birçok aşamadan geçerek teşekkül serüvenini tamamlamıştır. Bu itibarla ilgili mezhebin kuruluş, nakil, tahrir-tenkîh ve istikrar dönemleri olmak üzere dört aşamada teşekkül sağladığı bilinmektedir. Genel bilgi için bk. Sizgen, Şâfi'î Mezhebinin Teşekkül Evreleri, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2018, 125-154.

⁴⁷ Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm (me'a muhtasari'l-Müzenî)*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr), 1403, 2/288.

⁴⁸ Süleyman, İbn Abdullâh, *Teyşîru'l-'Azîzi'l-Hamîd fî şerhi kitâbi't-tevhîd*, (Yy.: el-Mektebül-İslâmî, ts.), 403.

⁴⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, 2/60-61.

Öncelikle istiğâse, sözlükte yardım dilemek anlamına gelip inanç esasları bakımından iki tür istiğâseden bahsetmek mümkündür:

1. Allah'tan başka hiç kimsenin güç yetiremeyeceği konularda yardım dilemek; bu konularda yalnızca O'ndan yardım dlenir, aksi halde başkasından yardım dilemek şirktir.

2. Kullanın da yerine getirebileceği işlerde yardım dilemek; bu durumlarda Allah'ın dışındaki varlıklardan yardım dilemek câizdir. Nitekim boğulmak üzere olan bir kimsenin boğulmaktan kurtulmak için başkasından yardım dilemesi bu tür istiğâsenin bir örneğidir. Yine Hz. Mûsâ'nın kavminden bir kimsenin ondan yardım dilemesi bu kabildendir: "*Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ona bir yumruk indirdi.*"⁵⁰

Görüldüğü üzere câiz olmayan istiğâse birinci tür olup böyle bir yardım yalnızca Allah'tan dlenir: "*(Allah'ım!) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.*"⁵¹ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabı da O'ndan yardım dilemiştir: "*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum" diye cevap vermişti.*"⁵² Hz. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Bedir günü Hz. Peygamber (a.s.) müşriklerin sayısının bin, ashabının ise üç yüz dokuz olduğunu görünce kibleye yönelip avuçlarını birleştirerek şöyle dua etti: "*Allah'ım! Bana yaptığın va'dini yerine getir! "Allah'ım! Bu bir avuç Müslüman mücâhid helâk olursa, artık sana yeryüzünde ibadet edecek kimse kalmaz."* O (a.s.) bu şekilde dua ederken kendinden geçip ridâsı omuzlarından kayıp düştü. Hz. Ebû Bekir, ridâsını yerden alıp omuzlarına koydu ve "Yâ Rasûlallâh! Rabbine ettiğin niyâz sana yetişir. Şüphesiz O, sana olan vadini yerine getirecektir" dedi ve derken beklenen müjde geldi: "*Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum" diye cevap vermişti.*"⁵³ Yine Hz. Peygamber (a.s.) bu hususta daha net ifadelerle "*Benden yardım dlenmez. Yalnızca Allah'tan yardım dlenir.*"⁵⁴ buyurarak bu hususta şirke götüren yolları kesinkes kapamıştır.

c. Kabirlerin Mabet ve Mescit Edinilmesinin Yasaklanması

Hz. Peygamber (a.s.) bir kabrin nasıl olması gerektiğini net bir şekilde açıklayıp bu hususta ilgili uyarılarda bulunmuştur. Bu bağlamda kabirlerin üzerine bina ve mescit yapılmasını yasaklamış, kabirlerin yerden hiç yükseltilmemesini ve yerle düz edilmesini tembihlemiştir.⁵⁵ Nitekim Hz. Ali, Efendimizin (a.s.) kendisini, Medine'deki putları kırmak ve kabirleri tesviye (yerle bir) etmek görevi ile Medine'ye gönderdiğini belirtmiştir.⁵⁶ Tüm bunlar şirke giden yolları kapamak adına alınan nebevî tedbirlerdir. Hz. Peygamber'in (a.s.) kabrinin mescit edinilip kible tarafına denk gelmemesi adına kabre girişler yasaklanıp engellenmiş ve namaz kılanların yönelmeyeceği şekilde ayarlanmıştır. Nitekim İmâm Nevevî bu hususta şunları söylemektedir: Hz. Peygamber'in (a.s.) gerek kendi kabrinin gerekse diğer kabirlerin mescit edinilmesini yasaklamasının en büyük nedeni, aşırı derece yüceltilip insanların fitneye düşmesidir. Zira önceki ümmetlerde bu durum söz konusu olduğu için insanlar çoğu kez bu hususlardan ötürü küfre düşmüşlerdir.⁵⁷ Ayrıca İbn Kayyim işi bir adım daha ileriye götürerek burada kişinin niyetine bakılmayacağını, hangi niyetle olursa olsun Hz. Peygamber'in (a.s.) kabrine yönelip namaz kılan kimselerin şirke düştüklerini ve bu tedbirlerin tamamen sedd-i zerâî' bağlamda değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.⁵⁸

d. Ağızdan Çıkan Sözlere Dikkat Edilmesi

İnananlar için ağızından çıkan sözlere dikkat etmek büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü sözler, insanların düşüncelerini, duygularını ve karakterlerini yansıtan önemli bir araçtır. Allah'ın

⁵⁰ Kasas, 28/15.

⁵¹ Fâtiha, 1/5.

⁵² Enfâl, 8/9.

⁵³ Enfâl, 8/9.

⁵⁴ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, ts.), 1/159.

⁵⁵ Müslim, Cenâiz, 32. Bâb, 2/667; Ahmed, Müsned, 3/339.

⁵⁶ Müslim, Cenâiz, 31. Bâb, 2/666; Ebû Dâvûd, Sünen, Cenâiz, 72. Bâb, 3/548.

⁵⁷ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*, 5/13.

⁵⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3/151.

yaratıklarına verdiği en değerli nimetlerden biri olan dil, hayırlı işlerde kullanılabileceği gibi, aynı zamanda insanları günaha ve kötülüğe sürükleyebilecek bir potansiyele de sahiptir. Müminler, Allah'a inandıklarından dolayı her an O'nun huzurunda olduklarının bilincinde olmalıdırlar. Bu nedenle ağızından çıkan her sözün hesabını verecekleri bir gün olduğunu hatırlamalıdırlar. Bir kişinin sözleri, o kişinin kalbinin aynasıdır ve insanların kendisi hakkında bir fikir edinmelerine yardımcı olur. Bu nedenle müminler sözlerini seçerken dikkatli olmalı, yalan, iftira, gybet gibi günahlarla ilişkili sözlerden uzak durmalı, dilini hayırlı ve olumlu sözlerle süslemelidirler. Bu şekilde, ahlâkî değerleri ve İslâmî öğretileri yaşayarak, insanların güvenini ve saygısını kazanarak, hayırlı bir toplumun inşasına katkıda bulunabilirler.

Sözlerin gücü ve etkisi oldukça büyüktür. Bir kişi, sözleriyle düşüncelerini ve inançlarını ifade eder. Dolayısıyla Allah'a inançla bağdaşmayan, O'na ortak koşan veya O'nun birliğini kabul etmeyen sözler, kişiyi küfre ve şirke sürükleyebilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (a.s.) neticelerini ön görerek bazı eylem ve söylemlerden uzak durulmasını tavsiye edip günaha götüren yollardan sakındırmıştır. Bunlardan biri Allah'ın dışındaki varlıklar adına yemin etmekten sakındırmasıdır. İslâm dini, Allah'ın dışındakilere yemin etmeyi hoş karşılamaz ve hatta bunu tehlikeli bir davranış olarak nitelendirir. Çünkü yemin etmek, ciddi bir eylem olup insanın ifade ettiği sözleri Allah'ın şahitliğinde doğrulama anlamına gelir. Ayrıca yemin, üzerine yemin edilen şeyi yüceltmek anlamına gelir ki, yücelik yalnızca Allah'a mahsustur. Kur'ân'da pek çok âyette yeminin önemi vurgulanıp yemin ederken sadece Allah'ın adının anılması ve O'na yönelik yeminler yapılması gerektiği açıkça ifade edilir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) "*Dikkat edin; Allah, atalarınız adına yemin etmenizi yasaklıyor. Kim yemin edecekse ya Allah adına yemin etsin ya da sussun*"⁵⁹ ve "*Kim Allah'tan başkası adına yemin ederse kâfir ya da müşrik olur*"⁶⁰ buyurarak işin ciddiyetini vurgulamıştır.

Öte yandan sakınılması gereken söylemlerden biri de "Allah'ın dilediği ve benim/senin dilediğin" şeklindeki karşılaştırmalardır. İslâm inancına göre, insanın tüm dilekleri ve istekleri Allah'ın iradesi ve takdiri çerçevesinde gerçekleşir. Kul, Allah'ın irâdesinden bağımsız olarak kendi başına bir şeyi gerçekleştiremez. İnsanın tüm çabaları ve duaları da Allah'ın izni ve inayetiyle gerçekleşir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (a.s.) "Herhangi biriniz '*Mâ şâallâhu ve şâe fulânun* (Allah diledi, fulân da diledi)' demesin. Lâkin '*Mâ şâallâhu summe mâ şâe fulânun* (Allah diledi, sonra fulân kimse diledi)' desin!"⁶¹ buyurmaktadır. Mezkûr iki ifade arasında *vâv* değil, *summe* harfinin girmesi gerekir. Zira *vâv*, mutlak cem', *sümme* ise sonralık ifâde eder. Yüce Allah'ın dilemesi ise kulların dilemesinden öncedir: "*Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.*"⁶² Görüldüğü üzere Hz. Peygamber (a.s.) Allah'ın dışındaki varlıkların O'nunla bir tutulmasına şiddetle karşı çıkıp şirke giden bu yoldan sakındırmıştır.

Aynı şekilde el altında tutulan kölelere (hizmetçilere/işçilere) yönelik "kulum" şeklindeki ubûdiyyeti çağrıştıran söylemlerden de şiddetle sakınılmalıdır. Bu konu, İslâm inancındaki önemli bir öğretiyi vurgulamaktadır. İslâm'a göre, tüm insanlar Allah'ın kullarıdır ve hiç kimse başka bir insanın kölesi veya efendisi değildir. İnsanlar arasında hiyerarşi ve ayrıcalık yoktur, herkes eşit bir şekilde Allah'ın huzurunda durur. Bu nedenle bir Müslümanın eli altındaki insanlara hitap ederken "kulum/hizmetçim" şeklindeki aşağılayıcı ifadeler yerine, "oğlum, kızım, kardeşim veya arkadaşım" gibi eşitlikçi ve insânî ifadeler tercih etmesi oldukça önemlidir. Bu şekilde, herkesin Allah'a eşit olarak bağlı olduğu ve saygı gösterildiği bir toplumsal ve dini ortam oluşturulmuş olur. Bu bağlamda Hz. Peygamber (a.s.): "*Hiç kimse kölesi veya cariyesi için 'Kulum' demesin. Zira erkek kadın hepiniz Allah'ın kullarısınız. Bunun yerine 'kölem, cariyem veya oğlum, kızım' desin*"⁶³ buyurmuştur. Bu bağlamda Hüseyin b. Mesûd el-Beğavî (ö. 516/1122) mutlak anlamda *rab* ifadesinin canlı varlıklara izâfesini câiz görmezken, bunun "Rabbu'd-Dâr (Evin efendisi/büyüğü)" örneğinde olduğu gibi cansızlara izâfe edilmiş halinde ise herhangi bir sakınca görmemektedir.

⁵⁹ Buhârî, Eymân, 6646.

⁶⁰ Ahmed, Müsned, 2/34.

⁶¹ İbn Mâce, Sünen, Keffârât, 13. Bâb, 1/685.

⁶² İnsân, 76/30.

⁶³ Buhârî, Kitâbu'l-İtk, 17. Bâb, 5/177.

Seyyid kavramına gelince bu kelimenin kullara nispetinde sakınca yoktur. Zira Kur'ân'daki "Kapının yanında kadının efendisine/eşine rastladılar"⁶⁴ kullanımından kadının eşi/kocasını hakkında böyle bir ifadeyi kullanmasının mümkün olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Özetle İslâm'ın ilk tavizsiz ilkelerinden olan kardeşlik prensibi gereği herkes Allah'ın kuludur ve herkes Onun kulu olarak huzuruna çıkacaktır: "Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahmân'a kul olarak gelecektir."⁶⁶ Bu nedenle tüm insanlar Allah katında birdir/eşittir. Üstünlük ancak takva iledir.

e. Koruyucu Olduğuna İnanarak Muska Yapmak

Müminler, şirk ve küfürle ilişkili her türlü amel ve davranıştan kaçınmalıdır. Bu hal, Allah'ın birliğine, tevhîd inancına ve İslâm'ın temel öğretilerine sıkı sıkıya bağlı kalmak için önemlidir. İslâm inancına göre, müminlerin sadece Allah'a ibadet etmeleri ve O'na teslim olmaları gerekmektedir. Başka hiçbir varlık veya güce tapmak veya onlardan medet ummak, tevhîd inancını zedeler ve şirke yol açar. Bu nedenle bir müminin Allah'a olan inancını güçlendirmek ve şirkten uzak durmak için tevhîd esaslarına uygun bir şekilde yaşaması gerekmektedir. Söz, düşünce ve fiillerde tevhîd inancının korunması, bir müminin temel görevlerindedir. Bu, İslâm inancının temelini oluşturan Allah'a olan bağlılığı güçlendirir ve şirkten kaçınmaya yardımcı olur.

Uzak durulması gereken amellerden biri de koruyucu olduğuna inanarak muska yapmaktır. Muska, kökeni Arapça olan nüsha kelimesinin Türkçeye geçmiş şekli olup, "yazılı şey" anlamına gelir. Muska, çeşitli inançlarda özellikle büyü ve sihirle ilişkilendirilen bir kült nesnesidir. İnsanlar tarafından taşınarak kötü güçlerden korunma amacıyla kullanıldığına inanılan muskalar, farklı inanç sistemlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Muska, üzerinde yazılı semboller ve özel karakterler bulunan veya bir nesne içine yerleştirilen küçük bir kâğıt veya nesnedir ve koruyucu bir etkiye sahip olduğuna inanılır. Bu nedenle birçok kişi muskayı, kötü enerjilerden ve tehlikelerden korunma aracı olarak kullanmaktadır. Muskalar genellikle "nüfre, temîme, nüşre, azâim, ta'vîz (ûze), tevele" gibi adlar taşımaktadır. Câhiliye Arapları, gizli güçlerin etkisini yok etmek ve nazardan korunma amacıyla boyunlarında taşıdıkları muskalar ile farklı inanç ve geleneklerin tesiri altında kalmışlardır. Öyle ki kâhin ve büyücülerin bu muskaları kullanarak hastaları iyileştirebildiklerine inanırlar. Bu uygulamalar, yeni Müslüman olan kitlelerin İslâm ile birleşmesiyle İslâm kültürüne de yansımış ve zamanla farklı formlar kazanmıştır. Ancak İslâm âlimleri arasında bu tür uygulamalara farklı yaklaşımlar olmuş ve bazıları bu tür muskaların kullanımını kabul ederken bazıları ise reddetmiştir. Din âlimlerinin bir bölümü, muskaların Kur'ân ve Sünnet'ten içerikler barındırdığı ve yalnızca bir vesile olduğuna inanıldığı takdirde muskayı câiz görmüşlerdir. Şevkânî kadını kocasına sevdirmek için yapılan muskayı bu çerçevede değerlendirmiştir.⁶⁷ Ancak Abdullâh b. Mesûd muskaların İslâm dışı kültürlerin ürünü olduğunu ve şirk ihtimali bulunduğunu düşünerek sedd-i zerîa' bağlamında bunu câiz görmemiştir. Hatta İbn Mesûd'un nazardan muhafaza ettiğine inanarak *temîme* taşıyan câriyesinin muskasını koparıp attığı söylenmektedir.⁶⁸ Görüldüğü üzere muskaların kullanımı konusunda İslâm âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. İmanın zirvelere ulaştığı sahabe döneminde dahi bu tür tartışmalar söz konusu olduğuna göre fitne, fesâd ve aldatma asrı olan zamanımızda bunlara karşı daha dikkatli ve hikmetli hareket edilmesi gerektiği ortadadır.⁶⁹

f. İnsanların Huzurunda Eğilip Kalkmak

Bir mümin için en büyük ideal örnek Hz. Peygamber (a.s.) olmalıdır. O, hayatın her bir aşamasında yaptığı dokunuşlarla yaşama şekil vermiştir. İnsanlara diğer varlıklarla nasıl yaşanılması gerektiğini, hangi davranışlarda bulunulması icap ettiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Efendimiz (a.s.) insanları tazim edip onların huzurunda eğilip kalkmayı yasaklamıştır. Nitekim Hz.

⁶⁴ Yûsuf, 12/25.

⁶⁵ Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-sünne*, thk. Şu'ayb el-Arnâût, (Yy.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400), 12/350-351.

⁶⁶ Meryem, 19/93.

⁶⁷ Şevkânî, Muhammed b. 'Ali, *Neylü'l-evtâr şerhu munteka'l-ahbâr min ehâdisi seyidi'l-ahyâr*, (Kâhire: 1391/1971), 8/239-244.

⁶⁸ Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-ğayb: et-tefsîru'l-kebîr*, nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Kâhire: 1934-62), 32/190.

⁶⁹ Hakemî, *Me'âricu'l-kabûl*, 1/469-470.

Enes'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre: Bir adam: “*Yâ Rasûlallâh! Bizden bir kişi kardeşi veya arkadaşıyla karşılaştığında onun için eğilebilir mi?*”, diye sordu. Peygamber efendimiz (a.s.): “*Hayır eğilemez*” buyurdu. Adam: “*Ona sarılıp öpebilir mi?*”, diye sordu. Efendimiz: “*Hayır*” buyurdular. Bu defa adam: “*Elini tutup musâfaha edebilir mi?*”, dedi. Peygamberimiz (a.s.): “*Evet*” buyurdu.⁷⁰ Bu rivâyetten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (a.s.) sedd-i zerî'a bağlamında tazimde aşırı kaçılmasına engel olmak, şirkin önüne geçip yaratılmışlara secde ihtimalini ortadan kaldırmak üzere hiç kimsenin önünde eğilmenin doğru olmadığını vurgulamıştır.⁷¹ Bununla birlikte Hz. Peygamber'in (a.s.) sefer dönüşlerinde ashâbıyla musâfaha edip kucaklaştığını bildiren rivâyetler⁷² ile mezkûr hadisler arasında görünen zâhirî çelişki Beğavî gibi âlimler tarafından şöyle cevaplandırılmıştır: Hz. Peygamber (a.s.) birbirine kucaklayıp öpmeyi yasaklamasına rağmen Ca'fer b. Ebi Tâlib'i Habeşistan dönüşü kucaklayıp öpmüştür. Buradan anlaşıldığı üzere rivâyetlerde hoş karşılanmayan şey “yağcılık, aşırı yüceltme ve seferî olmayan durumlardaki” kucaklama ve öpme eylemidir. Dolayısıyla vedalaşma, seferden dönme, uzun süre uzak kalma ve birini Allah için çok sevme gibi durumlarda kucaklama ve öpmenin herhangi bir sakıncası yoktur. Ancak bunu yaparken de yalnızca el, alın yahut kafa bölgesinin öpülebileceğine dikkat edilmesi gerekir.⁷³

Meclise gelen biri için ayağı tazimden ayağa kalkma hususuna gelince Hz. Enes'den (r.a.) gelen “*İnsanların Hz. Peygamber'den (a.s.) daha çok sevdikleri bir kimse yoktu. Buna rağmen onu gördüklerinde ayağa kalkmazlardı. Çünkü onun bundan hoşlanmadığını bilirlerdi. Fakat uzaktan gelen birisini karşılamak üzere ayağa kalkarlardı.*”⁷⁴ rivâyetine bakılınca bu eylemin yasaklanmış olduğu anlaşılrsa da Hz. Peygamber'in (a.s.) Sa'd b. Mu'âz'ı (r.a.) huzuruna çağırıp geldiğinde yanındakilere “*Efendinize ayağa kalkın*” buyurmasını değerlendiren muhaddisler ayağa kalkma şeklinde göre hükmün değişebileceğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda İbn Rüşd (ö. 520/1126) dört tür ayağa kalkma şeklinden bahsetmektedir:

Harâm: Ayağa kalkanlar karşısında kibirlenip kendini büyük gören kimse için kalkmak.

Mekrûh: Mezkûr sakınca söz konusu olmamakla birlikte, bu yüzden kalbine bir şeyler gelebilecek olan ve kalkıldığında zalimlere benzerliği zuhur edecek olanlar için kalkmak.

Câiz: Zalimlere benzemesi söz konusu olmayan ve kalkılmasından hoşnut olmayan kimseler için ayağa kalkmak.

Mendûb: Yolculuktan dönen birini karşılamak yahut nimete nâil olanı tebrik etmek ve musibete duçar olanı teselli etmek için ayağa kalkmak.⁷⁵

g. Allah'a Ait Sıfatları Kullara İzâfe Etmekten Sakınmak

Ehl-i Sünnet âlimleri, tüm güzel isimlerin (esmâ-i hüsnâ) ve yüce sıfatların Allah Teâlâ'ya ait olduğunu ve bu hususta hiçbir varlığın O'na ortak olmadığını ifade edip bu bağlamda O'na ait niteliklerin yaratılmışlara nispet edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Zira sakınılmadığı takdirde önü kapatılmayan bu yolların kişiyi şirke kadar götürüleceğinden endişe edilmiştir. Bunlardan biri de gayb bilgisinin Allah'tan başkasına nispetidir. Şüphesiz gaybî bilgi yalnızca Yüce Allah'a ait olup peygamberler dâhil hiçbir varlık bu bilgiye sahip değildir: “*De ki: “Göktekiler ve yerdekiler gaybî bilemezler, ancak Allah bilir.”*⁷⁶ Ancak O, dilediği kullarına bunun bilgisini verebilir: “*O, gaybî bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği elçiler başka. (Onlara bildirir.)*”⁷⁷ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) dâhi Allah bildirmediği bu hususta herhangi bir bilgiye sahip olmadığının altını çizmiştir: “*De ki: “Allah dilemedikçe ben kendime bir zarar verme ve bir*

⁷⁰ Tirmizî, Sünen, İsti'zân, 31, 7/514; İbn Mâce, Sünen, Edeb, 15, 6/1220.

⁷¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, 3/166-167.

⁷² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, 8/36.

⁷³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 12/292-293.

⁷⁴ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 2/419; Tirmizî, Sünen, İsti'zân, 47, 29/8.

⁷⁵ İbn Hacer, *el-Askalanî, Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Riyâd: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, ts.), 11/51-52.

⁷⁶ Neml, 27/65.

⁷⁷ Cin, 72/26-28.

fayda sağlama gücüne sahip değilim. Eğer ben gaybı biliyor olsaydım, daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana kötülük dokunmazdı.”⁷⁸

ğ. Nübüvvet ile İlgili Yanlış İnanç ve Anlayışlara Karşı Sedd-i Zerâî'

Yüce Allah peygamber olarak seçip görevlendirdiği elçilerini mucizelerle ve delillerle desteklemiştir. Tüm bunlar onların doğruluğuna delâlet edip onlara ittibâ etmeyi zorunlu kılmaktadır. Öte yandan bu tür mucizelerin başkalarına verilmemesi onların yalanlanmalarını imkânsız kılmaktadır. Dolayısıyla denilebilir ki mucizeler, peygamberlerin yalanlanmalarının önüne konulan engeller olup sedd-i zerâî' konumundadır. Nitekim Hz. Peygamber'e (a.s.) birçok mucize verilmiş olup bunların en büyüğü Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yüce Allah tüm insanlara ve cinlere meydan okuyup onun benzerini getirmelerini istemiştir: *“De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”⁷⁹* Bununla birlikte Kureyş'in önde gelen müşriklerinin ardı arkası kesilmeyen mucize isteklerine icâbet edilmemiştir. Zira icâbet edildiği takdirde iman etmemeleri durumunda helâk olacakları kesindi: *“Bizi, (Kureyş'in istediği) mucizeleri göndermekten, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olması alıkoydu. (Nitekim) Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular. Oysa biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.”⁸⁰* Dolayısıyla aslında onların mucize isteklerine icâbet edilmemesini sedd-i zerâî' olarak değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan tartışma konusu hususlardan biri de peygamberler arası üstünlük sıralamasıdır. Şüphesiz Yüce Allah peygamberlerin bir kısmını diğer bir kısmına üstün kılmıştır: *“Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”⁸¹* Bununla birlikte Hz. Peygamber (a.s.) bazı hadislerde *“Peygamberler arasında üstünlük sıralaması yapmayın”, “Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın.”⁸²* buyurarak peygamberler arası üstünlük sıralaması yapmayı yasaklamıştır. Yüzeysel olarak bakıldığında mezkûr naslar arasında bir çelişki olduğu sanılabilir. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Zira peygamberler arasında üstünlük sıralaması aslında bir cihetle varken, diğer bir cihetle yoktur: Bütün peygamberler peygamberlik hasebiyle eşittirler, Müslümanlar bu bakımından Hz. Muhammed (a.s.) ile diğer peygamberleri birbirinden ayırt etmeksizin hepsine eşit seviyede iman ederler. Ancak bu, onların fazilet ve nitelik bakımından şahsî olarak birbirinden farklı ve üstün olmadıkları anlamına gelmemektedir. Nitekim Kur'ân'daki *“Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık.”⁸³* âyeti tam da buna işaret etmektedir. Aynı anne-babadan olma öz kardeşler arasında dahi birtakım farklılıkların bulunduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Bu nedenle peygamberlerin fazilet bakımından birbirine eşit olduğunu iddia etmek realiteye uygun düşmemektedir. Öte yandan *“Peygamberler arasında üstünlük sıralaması yapmayın”, “Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın”⁸⁴* hadislerinde ise sedd-i zerâî' bağlamında câhiliye duygularına kapılıp peygamberleri üstünlükte yarıştırmak, onların bir kısmını yüceltirken diğer bir kısmını alçaltmak gibi davranışların önüne geçmek üzere ortaya konmuş bir yaklaşım söz konusudur. Çünkü peygamberleri birbiriyle üstünlükte yarıştırmak câhiliye döneminin kalıntılarından. Oysaki işin içine asabiyet gibi câhiliye duyguları girince cihat gibi kutsal bir ibadet dahi zemmedilir.⁸⁵ Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) döneminde bir Müslüman ile Yahûdî arasında bu minvalde bir diyalog gerçekleşince Hz. Peygamber (a.s.) son derece kızarak böyle bir sıralamada bulunmalarını istemiştir. Bu bağlamda Hz. Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre: *“Müslümanlardan biri ile Yahûdîlerden biri aralarında münakaşa edip küfürleştiler. Bunun üzerine Müslüman: “Rasûlullâh'ı (a.s.) âlemler üzerine seçkin kılan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun!” diye yemin edince Yahûdî de: “Mûsâ'yı (a.s.) âlemler üzerine*

⁷⁸ A'râf, 7/188.

⁷⁹ İsrâ, 17/88.

⁸⁰ İsrâ, 17/59.

⁸¹ Bakara, 2/253.

⁸² Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fedâil, 159.

⁸³ Bakara, 2/253.

⁸⁴ Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fedâil, 159.

⁸⁵ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu'l-'Akâdeti't-Tahâviyye*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, (Yy.: el-Mektebü'l-İslâmî, 1391), 170-171.

seçkin kılan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun!" şeklinde karşılık verdi. Derken Müslüman elini kaldırıp Yahûdî'ye bir tokat vurdu. Yahûdî de Hz. Peygamber'e (a.s.) gidip durumu haber verince Efendimiz (a.s.): "*Beni Hz. Mûsâ'ya üstün kılmayın!"* buyurdu."⁸⁶ Bu minvaldeki "*Hiç kimse ben Yunus b. Metta'dan hayırlıyım demesin"*⁸⁷ hadisini şerh eden Nevevî hadisin iki şekilde anlaşılmasının mümkün olduğunu söyler. Birincisi; Hz. Peygamber (a.s.) bu sözü söylerken, henüz kendisinin Hz. Yunus'tan üstün olduğunu bilmiyordu. Nitekim bunu öğrendikten sonra "*Ben Âdemoğullarının efendisiyim"*⁸⁸ buyurmuştur. İkincisi; Hz. Peygamber (a.s.), bazı cahillerin bu üstünlük sıralamasını yaparken Hz. Yunus'un peygamberlik makamına saygısızlıkta bulunmalarından çekinerek sedd-i zerâi' bağlamında bunu yasaklamıştır.⁸⁹ Benzer şekilde Kurtûbî de hadisteki nehyin sedd-i zerâi' bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini, böylece inananlar arasında cidalin önüne geçip peygamberlerin saygınlığını korumayı hedeflediğini belirtmektedir.⁹⁰

Aynı şekilde müminlerin Hz. Peygamber'e (a.s.) "*Râ'inâ*" demelerinin yasaklanması da aynı amaca binâen verilmiş bir hükümdür: "*Ey iman edenler! Râ'inâ (bizi gözet) demeyin, unzurnâ (bize bak) deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır."*⁹¹ Yüce Allah burada normal şartlarda kullanımında herhangi bir sakınca olmayan *Râ'inâ* (bizi gözet) kelimesini konjonktür gereği yasaklamıştır. Zira Yahûdîler, bu ifadeyi Arapçada "*çobanımız*" anlamını verecek şekilde *râ'inâ* olarak okuyorlardı. Ayrıca İbrânîcede hakaret ifade eden anlamları kastediyorlardı. Bu nedenle âyet, müminlerden *râ'inâ* yerine "*Bize de bak, bizi de gözet*" manasında *unzurnâ* demelerini emretmiştir. İbn Teymiyye bunu sedd-i zerâi' bağlamında değerlendirip Hz. Peygamber'e (a.s.) hareket ihtimalini ortadan kaldırmak için Yüce Allah tarafından bu ifadenin kullanımının yasaklandığını belirtir.⁹² İbn Kesîr de Yâhûdîlerin bu hususta tevriye⁹³ yaptıklarını ve Kur'ân'ın bunu açık bir şekilde yasakladığının altını çizer. Nitekim Yâhûdîlerin benzer bir şekilde Müslümanların şîârı olan selâm kavramını tahrîf ederek "*es-Sâmu 'aleykum* (Ölüm üzerinize Olsun!) şeklinde" değişime uğrattıkları ortadadır. Bu nedenle onların bu çıkışına "*ve 'aleykum* (sizlerin üzerinize olsun)" şeklinde karşılık verilmesi gerekir. Bunun, bizim lehimizde, onların ise aleyhinde bir dua olarak kabul olacağı ümit edilir.⁹⁴

h. İmâmet ile İlgili Meselelerde Sedd-i Zerâi'

Bilindiği üzere imâmet, dinin muhafazası ve dünya siyasetinin gözetilmesi için kurulmuş bir müessesedir. Bu nedenle böylesine kritik bir görev için belirli bir imâmın tayin edilip Müslümanların onun üzerinde uzlaşması gerekmektedir. Bu prensip, sedd-i zerâi' bağlamında ümmet arasında ihtilaf ve tefrikanın doğmasına yol açacak unsurların önüne çekilmiş bir engeldir. Bunun Kur'ân ve Sünnet'te delilleri bulunmakta olup bunlardan bazıları şöyledir: "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de."*⁹⁵ "*Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider."*⁹⁶ Görüldüğü üzere bu âyetlerde Müslümanlara Allah'a, Resûlüne ve idarecilere itaat edilmesi emredilmektedir. Böylece ihtilaftan uzak durmaları halinde gevşekliğe düşmeyecekleri ve güçlerinin elden gitmeyeceği bildirilmiştir. Dolayısıyla âlimler bunu sedd-i zerâi' bağlamında değerlendirip ihtilafa düşürecek şeylerden uzak durulması gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Öte yandan Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (a.s.) buyurdu ki: "*İsrâiloğullarını peygamberler yönetirdi. Bir peygamber ölünce, yerine bir başka peygamber geçerdi.*

⁸⁶ Buhârî, Enbiyâ, 34, 35; Müslim, Fedâil, 160.

⁸⁷ Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fedâil, 42.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Kitâbu's-Sünne, 14; İbn Mâce, Kitabu'z-Zühd, 37.

⁸⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*, (Mısır ts.), 15/132.

⁹⁰ Kurtûbî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/1070.

⁹¹ Bakara, 104.

⁹² İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâve'l-kübrâ*, 3/144.

⁹³ Bilindiği üzere tevriye; yakın ve uzak iki anlama gelen kelimenin uzak anlamını kastetmek manasında bedî' ilmine ait bir terimdir. Bkz. Durmuş, İsmail, "*Tevriye*" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 41/45-47.

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/213.

⁹⁵ Nisâ, 4/59.

⁹⁶ Enfâl, 8/46.

Fakat benden sonra peygamber gelmeyecek, birçok halifeler gelecektir." Bunun üzerine Ashâb: *Yâ Rasûlullâh! Bize bu konuda ne yapmamızı emredersin?* diye sorunca Rasûlullâh (a.s.) *"Halifelere başa geçiş sırasına göre bîat edin. Sonra onlara karşı görevinizi yapıp itaat edin. Onlar size karşı görevlerini yapmazlarsa, Allah'tan size yardım etmesini isteyin. Zira size karşı görevlerini yapıp yapmadıklarını Cenâb-ı Hak onlardan soracaktır."*⁹⁷ buyurdu. Hadisten anlaşıldığı üzere İsrâiloğulları döneminde peygamberler sadece dinî fonksiyona sahip olmayıp din ve dünya işlerini birlikte yönetiyorlardı. İslâm'da ise Hz. Muhammed'den (a.s.) sonra peygamber gelmeyeceği için yerine bazı halifeler/imamlar geçeceklerdir. Bu durumda Müslümanların ihtilaf ve tefrikadan uzak durmaları için son derece dikkatli olmaları gerektiğinin altı çizilip ilk seçilen imama uymaları, sonradan ortaya çıkıp hilafet iddiasında bulunanlara meyletmemeleri gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bunlar sedd-i zerâî' bağlamında değerlendirilmektedir. Zira Müslümanlar arasında ihtilafa neden olacak tüm unsurlar engellenmelidir. Aksi halde sosyal denge bozulur, kargaşa baş gösterir, fitneler önü alınmaz hal alır. Bu bağlamda toplumdaki birlik ve beraberliğin tesisi için idarecilere kulak verilmesi dinî bir vecibedir. Bununla birlikte onlar da bu durumun hassasiyetine göre hareket etmelidir, aksi halde Yüce Allah halkına karşı adaletsiz bir yönetim sergileyen yöneticilerden bunun hesabını ağır bir şekilde soracaktır.

Yine bu bağlamda Ebu Sâid el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (a.s.) *"İki halifeye (aynı dönemde) birden biat edilirse, onlardan ikincisini öldürün."*⁹⁸ buyurmaktadır. Nevevî hadisi şu şekilde şerh etmektedir: Aynı dönemde iki halifeye birden biat edilirse, bunlardan ilkinin biati geçerli olup ona itaat etmek vaciptir. Diğerine yapılan biat ise geçersiz olup onlara itaat etmek haramdır. Nitekim İslâm diyarının sınırları ne kadar geniş olursa olsun aynı dönemde iki farklı halifeye biat edilmesi câiz değildir. Ayrıca o, imamlar farklı kıtalarda olup aralarında uzun mesafe olduğu takdirde iki halifeye biati câiz gören düşüncenin doğru olmadığını, selef ile halef âlimlerinin bunun aksini savunduğunu ve hadislerin de buna işaret etmediğini vurgulamaktadır.⁹⁹

Şüphesiz ki İslâm, hoşgörü ve uzlaşî dinidir. Birlik ve beraberliğe önem verir, fitnelerden uzak durulmasını tembihler. Bu birliğe zarar verecek tüm yolları kapatmayı önceler. Yine sedd-i zerâî' bağlamında devlet başkanlarına mümkün mertebe itaat etmeyi emreder. Zira yöneticilere yönelik başkaldırıların önü alınmaz fitnelere sebep olabileceğini ve bu nedenle binlerce masumun kanının akabileceğini öngörür. Bu nedenle Ehl-i Sünnet âlimleri zalim de olsa zorbalığı açık bir küfre dönüşmediği sürece Müslüman idarecilere itaat edilmesi gerektiğini savunurlar. Böylece kaosu ve anarşinin büyük ölçüde önüne geçilmiş olur. Bu konuda birçok delil vârid olmuştur, bunlardan biri de Ubâde b. Sâmit'ten gelen şu rivâyettir: Biz Rasûlullâh'a (a.s.) zorlukta ve kolaylıkta, sevinçli ve kederli anlarda, başkaları bize tercih edildiği zamanlarda kendisini dinleyip itaat etmeye, açıkça küfür sayılan bir şey yapmadıkları sürece devleti yönetenlerin işlerine karışmamaya, nerede olursak olalım hakkı söyleyeceğimize ve Allah hakkı için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayacağımıza dair biat ettik.¹⁰⁰ Yine 'Avf b. Malik'ten (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Devlet başkanlarınızın en hayırlısı, sizi seven ve sizin tarafınızdan sevilen, size dua eden ve sizin duanızı alan kimselerdir. Devlet başkanlarınızın en kötüsü de, size nefret eden ve sizin nefretinize hedef olan, size lanet eden ve lanetlerinizi alan kimselerdir."* Bunun üzerine: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Onlara karşı savaşmayalım mı?"* diye sorulunca Efendimiz (a.s.) *"Aranızda namazı kıldıkları sürece, hayır! Aranızda namazı kıldıkları sürece, hayır! (Karşı çıkmayın.)"*¹⁰¹ buyurdular. Bu hadisleri değerlendiren Nevevî, 'Ubâde b. Sâmit hadisi bağlamında şunları kaydetmektedir: İslâm'ın temel prensiplerine aykırı bir şey görmediğiniz sürece devlet başkanlarınıza itaat ediniz, onlar karşı gelmeyiniz. Aksi durumlarda ise hoşnutsuzluğunuzu belirtiniz. Her zaman ve her yerde hakkı söyleyiniz. Dolayısıyla meşru gerekçeler tahakkuk etmediği sürece zalim dahi olsalar devlet başkanlarınıza karşı gelip onlarla savaşmanız icmâ ile haramdır. Buradaki temel hikmet ise isyanın, imamın azlinden daha kötü sonuçlar doğuracağıdır. Bu nedenle sedd-i zerâî' bağlamında büyük yıkımların önüne geçmek

⁹⁷ Buhârî, Enbiyâ 50; Müslim, İmâre, 10.

⁹⁸ Müslim, İmâre, 15.

⁹⁹ Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*, 231-232.

¹⁰⁰ Buhârî, Fiten, 6; Müslim, İmâre, 8.

¹⁰¹ Müslim, İmâre, 17.

üzere birtakım tedbirler alındığı görülmektedir.¹⁰² İbn Hacer de fakihlerin böylesi durumlarda akacak kanın önüne geçmek adına imama isyan edilmemesi gerektiği hususunda icmâ ettiklerini aktarır.¹⁰³ Abdurrahman b. Yahya el-Mu'allimî, İslâm tarihinin bu konuda oldukça tecrübeli olduğunu, başkaldırının hiçbir zaman fayda vermediğini ve her defasında olumsuz neticeler elde edildiğini söyler.¹⁰⁴ Nitekim günümüzde Suriye'de yaşanan son gelişmeler, devlet başkanına isyan etmenin olumsuz neticelerine örnek nitelikte olduğu görülmektedir.

SONUÇ

İlk bakışta sadece hukûkî bir ilke olarak görünen sedd-i zerâi', derinlemesine incelendiğinde, inançla ilgili meselelerde de önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. İslâm'ın inanç temellerine bakıldığında, sedd-i zerâi' kavramının inanç esaslarının anlaşılmasında rehberlik ettiği görülmektedir. Allah'a olan inancın ve O'na atfedilen niteliklerin anlamında, sedd-i zerâi' prensibinin nasıl işlendiğini anlamak, inanç temelli konularda derinlemesine düşünülmesini sağlamaktadır. Bu da İslâm'ın özündeki inançlarla nasıl bir etkileşim içinde olduğunun görülmesi ve dinin zenginliğinin anlaşılması adına önemli bir adımdır.

Bu çalışma, sedd-i zerâi' kavramının yalnızca İslâm hukukuyla sınırlı olmadığını, aynı zamanda İslâm inanç esaslarıyla da bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Kavramın, hukukun yanı sıra inançla ilgili konuların anlaşılmasında da kilit bir rol oynadığını belirtmek önemlidir. Sedd-i zerâi' kavramının İslâm düşüncesindeki yerinin sadece fıkıhla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda inanç esaslarına nasıl katkı sağladığını anlamak, İslâm hukuku ve inancının birbirini nasıl beslediğini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Makelede, sedd-i zerâi' kavramının İslâm düşüncesindeki geniş ve çok yönlü etkileri incelenmeye çalışılmış ve tespit edilen örnekler bu bağlamda değerlendirilmiştir. Öncelikle kavram analizi yapıp sedd ve zerâ' kelimelerinin ifade ettikleri anlam bir bütünlük içerisinde değerlendirilmiştir. Ardından İslâm inanç sisteminin güçlendirilmesi ve zarardan kaçınması adına sedd-i zerâi' prensibinin meselelerindeki konumuna değinilmiş, buna dair Kur'ân, sünnet ve sahabe hayatından deliller serdedilip kavramın fıkha ait değil, aynı zamanda kelâmın da ilgi alanına girdiği ortaya konmuştur. Öyle ki inancın merkezinde bulunan tevhîd ilkesinin korunmasındaki rolünün önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda gerek ulûhiyyet ve nübüvvet gibi temel esaslarda gerekse imâmet gibi fer'î konularda sedd-i zerâi' prensibinin faydaları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Şerhu's-sünne*. thk. Şu'ayb el-Arnâût, Yy.: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1400.
- Durmuş, İsmail. "Tevriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2012), 41/45-47.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-Ğayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, Kâhire: 1934-62.
- Firûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Na'im Araksûsî, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Hakemî, Hâfız b. Ahmed. *Me'âricu'l-kabûl bi şerhi süllemi'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl fi't-tevhîd*, Riyâd: ts.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, ts.
- İbn Hacer, el-'Askalanî. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Riyâd: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*. Beyrût: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2011.

¹⁰² Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*, 12/229.

¹⁰³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/7.

¹⁰⁴ Mu'allimî, Abdurrahman b. Yahya, *et-Tenkîl limâ verede fi te'nîbi'l-Kevserî mine'l-ebâtîl*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî-Muhammed Abdurrezzâk Hamza, (Kâhire: Dâru'l-Kutubi's-Selefiyye, ts.), 1/99.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. 'Abdülazîz Ğanîm, Kâhire: Tab'atu's-Şa'b, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrût: Dâru's-Sadr, 1994.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân. *Câmi'u'l-'ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîn hadîsen min cevâmi'i'l-kilem*. thk. Muhammed Abdurrezzâk, Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1411.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn. *Mecmû'u fetâve'l-kübrâ*, Beyrût: Dâru'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn. *el-Cevâbu's-sahîh li men beddele dine'l-Mesîh*. Yy.: ts.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlm-i Kelâm*. İstanbul: 1339-40/1341-43.
- Karâfî, Şihâbüddîn. *el-Furûk*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2011.
- Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-te'vîl*, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî, Beyrût: 1398/1978.
- Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyye, 2013.
- Mu'allimî, Abdurrahman b. Yahya. *et-Tenkîl limâ verede fî te'nîbi'l-Kevserî mine'l-ebâtîl*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî-Muhammed Abdurrezzâk Hamza, Kâhire: Dâru'l-Kutubi's-Selefiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Sahîhi Müslim*. Mısır: ts.
- Sizgen, İbrahim. *Tevbenin Mahiyeti ve Had Cezalarını Düşürmedeki Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Sizgen, İbrahim. Şâfiî Mezhebinin Teşekkül Evreleri. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 5, Sayı: 2, 2018, 125-154.
- Süleyman, İbn Abdullah. *Teysîru'l-'Azîzi'l-Hamîd fî şerhi kitâbi't-tevhîd*. yy: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm (me'a muhtasari'l-Müzenî)*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1403.
- Şahin, Osman, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Zerâyi ve Uygulaması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı:7 (Nisan 2006), ss. 242-243.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Ali. *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakk min 'ilmi'l-usûl*, Beyrût: 1994.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Ali. *Neylü'l-evtâr şerhu münteka'l-ahbâr min ehâdîsi seyyidi'l-ahyâr*. Kâhire: 1391/1971.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed. *Şerhu'l-'akîdeti't-Tahâviyye*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Yy.: el-Mektebü'l-İslâmî, 1391.

STRUCTURED ABSTRACT

In the rich and profound pathways of Islamic thought, concepts are often adorned with multidimensional meanings and are not merely confined to specific domains. The concept of "sedd-i zerâi," which is one of the cornerstones of Islamic jurisprudence, serves as an example in this regard. This concept, which is not limited to juridical rulings alone, also plays a decisive role in understanding the fundamental principles of Islamic beliefs. Within the intricate structure of Islamic law, the concept of sedd-i zerâi, which focuses on the consequences of actions, provides guidance not only in judicial matters but also in understanding issues related to faith. From this perspective, it becomes clearer how the concept contributes to the foundational beliefs of Islam beyond being merely a legal principle. The purpose of this article is to explore how the concept of sedd-i zerâi is not only a juridical principle but also integrated into the fundamental beliefs of Islam. The idea that the impact of sedd-i zerâi should not be overlooked in matters related to faith forms the key focal point of this study. Understanding the broad perspective of this concept in Islamic thought will help us develop a more comprehensive approach to both legal and faith-related issues. Although initially perceived as solely a legal principle, a deeper examination reveals that sedd-i zerâi also plays a significant role in matters related to faith. When examining the foundational beliefs of Islam, it is evident that the concept of sedd-i zerâi guides in understanding the principles of faith. Understanding how the principle of sedd-i zerâi operates in the context of belief in Allah and His attributes facilitates profound contemplation on faith-based issues. This insight allows for the recognition of the interaction between beliefs at the core of Islam and aids in comprehending the richness of the religion. This study emphasizes that the concept of Sedd-i Zerâi is not confined solely to Islamic jurisprudence but is also linked to the foundational beliefs of Islam. It is important to note that the concept plays a crucial role not only in legal matters but also in matters related to faith. Understanding how the concept of sedd-i zerâi contributes to both Islamic jurisprudence and beliefs helps us grasp how these two aspects complement each other. The article examines the broad and multifaceted impacts of sedd-i zerâi in Islamic thought, and the examples identified are evaluated within this context. Initially, a conceptual analysis is conducted, and the meanings of the terms "sedd" and "zerâ" are evaluated in coherence. Then, the article discusses the position of sedd-i zerâi in matters of faith, emphasizing its role in strengthening the Islamic belief system and avoiding harm. Evidence from the Qur'an, the Sunnah, and the lives of the companions is presented to demonstrate that the concept falls not only within the domain of jurisprudence but also within the realm of theology. The importance of preserving the principle of monotheism at the core of belief is highlighted. In this context, the benefits of sedd-i zerâi are identified in both fundamental principles such as the Oneness of God and Prophethood and subsidiary issues like leadership.